

Magnus Mörner

Etnicitet och social rörlighet i historiskt perspektiv¹

Med Max Webers ord är etniska grupper sådana som "upprätthåller en subjektiv tro på medlemmarnas gemensamma ursprung på grund av fysiska likheter eller liknande sedvänjor eller bägge karakteristika eller också på grund av minnen av kolonisering och migration. Denna tro måste vara viktig för gruppbildningen. Å andra sidan spelar det ingen roll om en objektiv blodsgemenskap existerar eller inte". Någon bättre definition har knappast presenterats. Ändå måste vi notera att Weber själv kom fram till att begreppet "etnisk" till skillnad från nationalitet inte var analytiskt användbart. För både Marx, Weber som framförallt såg framtiden präglas av byråkratisk rationalism, och andra förgrundsgealter inom sociologin, framstod etnicitet länge som "a spent force", något som bara orsakade sekundära komplikationer i klasssystemet. Frank Parkin menar att detta gjort modern samhällsteori "theoretically unprepared to deal with the renaissance of ethnic identity and conflict in the very heartland of Western capitalism".²

Påtagligt är att både i Tredje världen och i viss utsträckning även Nordamerika och Europa, etniska faktorer i många fall är viktigare orsaker till konflikter, stratifikationsmönster och politisk identitet än dikotomin ägare/egendomslösa och materiella faktorer. En del av dessa konflikter, såsom den i Sydafrika kan också på ett kanske klarare sätt karakteriseras som "rasial". Det har blivit vanligt att i litteraturen tala om "race and ethnic relations".³ Detta förefaller mig dock mindre lämpligt eftersom det låter förmoda en sidoordning mellan begreppen, medan "etnisk" förefaller mig att utgöra ett övergripande begrepp. Med tanke på hur begreppet "ras" medvetet förvanskades av nazisterna och också blivit utsuddat i nordamerikansk byråkratisk och sociologisk jargong, bör det hädanefter reserveras för generella, klart urskiljbara skillnader till fenotyp människor emellan. Judisk identitet är således en etnisk, inte rasial fråga. Under dessa förhållanden framstår etnicitet, Weber till trots, som ett analytiskt avsevärt mer användbart begrepp än "ras". Man måste emellertid hela tiden ha klart för sig det etniska begreppets oerhört sammansatta natur, att det söker omfatta så många olika slag av social verklighet. Man måste också inse att etnicitet är ett i hög grad dynamiskt begrepp. Det kan syfta på historiska processer, där särskilt det etniska medvetandets styrka och intensitet i hög grad varierat över tid. Det har dock knappast gjort det på ett så enkelspårigt och

förutsebart sätt som Max Weber skisserade, när han menade att statusgrupper (*Stände*), till vilka han väsentligen hänförde de etniska, blomstrade under perioder av relativ fred och stabilitet, medan klassrelationer dominerat under politiska och ekonomiska kriser. Som Parkin säger, lär Webers syn knappast övertyga dagens etniska militanta. Den står sig heller inte mot ett historiskt perspektiv. Etniskt färgade revolter har således ofta brutit ut just i sammanhang med en samhällelig kris.⁴

Däremot står sig en annan weberiansk tanke mycket väl i ett samtida sammanhang. Han understryker nämligen betydelsen av ett kollektivt hedersmedvetande (*Massenehre*) som varje medlem av en etnisk grupp, oavsett sin sociala position, har del av. Det är sålunda inte som hos egentliga statusgrupper hierarkiskt relaterat. Det är som Weber själv exemplifierat något som i USA:s Syd-stater penetrerat "the poor white trash". Deras "Massenehre" har kommit dem att välja etnisk solidaritet, inte social med de likaledes fattiga svarta. "Massenehre" ger gruppens medlemmar känslan av att tillhöra ett "utvalt folk".⁵ I Sydafrika uppmuntrar ett sådant medvetande samtidigt både afrikander och zuluer. Just detta fall kan emellertid användas för att drastiskt illustrera hur fundamentalt det är att skilja sådana etniska grupper som utövar makt och social kontroll från sådana som inte gör det. De senare, grupper i underläge, brukar i sociologisk litteratur betecknas som *minoriteter*. Detta sker även om de lokalt, regionalt eller rentav nationellt utgör ett flertal.⁶ Det är i denna speciella betydelse av mänsklig grupp som är utsatt för diskriminering som jag i det följande kommer att använda termen minoritet.⁷

De etniska relationernas natur varierar mycket kraftigt från ett geografiskt område till ett annat vilket i sin tur framförallt bestämts av historiska faktorer av ibland ganska komplicerad natur. USA kan utnyttjas för att illustrera flera olika slag av etniska relationer. Den traditionellt maktbärande gruppen kallas WASP, dvs White Anglosaxon Protestant. "White" står därvid mot "Black", "Anglosaxon" mot t ex "Irish" eller "Italian", "Protestant" mot "Catholic" eller "Jewish".⁸ Som "Blacks" klassificeras alla som skall ha haft något afrikanskt påbrå, oavsett hudfärgens nyanser. Denna dualism där "Whites" utgör restkategorin "Non-Blacks" har kommit att accepteras inte bara av de vita utan även av "Blacks" själva. Om "Black is beautiful" blivit ett uttryck för deras "Massenehre", är det likafullt ett faktum att som Gunnar Myrdal var bland de första att konstatera, merparten av de "svarta" i USA i själva verket är mulatter.⁹ I övrigt visar USA:s historia hur den ena etniska invandrargruppen efter den andra först varit föremål för diskriminering från den tidigare befolkningens sida, därefter i större eller mindre grad assimilerats.

Bayard Rustin, själv svart, spränger emellertid en länge närd amerikansk myt när han 1972 deklarerade:

"...there never was a melting pot, there is not now a melting pot; there never will be a melting pot; and if there were..., it would be such a tasteless soup that we would have to go back and start all over"¹⁰

De olika gruppernas etnicitet kom emellertid att i hög grad variera till innehåll och intensitet över tid. I Vietnamkrisens spår och under påverkan av de svartas rättighetskamp kom en tredje eller fjärde generation att känna ett större behov av att demonstrera en i själva verket då kulturellt mycket uttunnad etnicitet.¹¹ I dagens USA är det "Hispanics" som snabbt kommit att utgöra en ojämförligt större etnisk grupp än någon tidigare, särskilt på regional nivå i sydvästra delen av landet och i de största städerna. Framförallt de av mexikansk härkomst, "Chicanos", har snabbt utvecklat en "Massenehre" som skiljer dem från både amerikaner och mexikaner. Detta kan betyda att deras framtid ej kommer att följa det hittillsvarande mönstret av amerikanisering men det är ännu vanskligt att säga. Slutligen finns i USA de patetiska resterna av en till reservationers ghetton koncentrerad urbefolkning. För dem har dock den svarta medvetandegörelsen på senare år spelat en positiv roll som föredöme. Bortsett från indianerna och den lilla resten av tidigare fransk befolkning i sumpmarkerna kring New Orleans (*cajouns*), har de nordamerikanska minoriteterna gemensamt att de ej har gamla historiska band till ett visst territorium inom landets gränser. De har också gemensamt att de till fullo erkänner sin nordamerikanska nationalitet. Man behöver bara gå till Canada för att däremot finna en etnisk grupp, den franskspråkiga med dess koncentration till Quebec och drygt trehundraåriga historiska rötter som i sin rättighetskamp kommit att utmana canadensisk nationalitet.¹² Längst i norr kan de fåtaliga eskimåerna, *inuit* — liksom i Nordskandinavien samerna — på sin höjd hoppas på en grad av autonomi som kan trygga deras etniska överlevande.

I Latinamerika kan framförallt två olika mönster för etniska relationer urskiljas. I högländerna utmed Stilla havet utgör s k indianer på flera håll huvudparten eller i varje fall en stor del av befolkningen. Det gäller här till skillnad från den svart-vita relationen i USA en dualism som är av kulturell snarare än genealogiskt fixerad natur. Att vara "indio", "indígena" eller med en eufemism, "campesino" ("peasant") innebär att vederbörande talar indianspråk, har sedvänjor som är eller felaktigt anses vara av indianskt ursprung, anser sig själv och/eller anses av andra vara indian och, sist men inte minst, är fattig. Detta innebär inte i och för sig ett hinder för uppåtriktad rörlighet. Men det betyder att den som trots allt lyckas stiga högre på samhällsstegen — i 1850-talets Mexico var t o m en president, Benito Juárez, av indiansk härkomst — därmed lösgör sig från sin indianska identitet. I detta och andra områden med territoriellt koncentrerade etniska minoriteter ligger det ganska nära till hands att tillämpa det radikala begreppet "internal colonialism", dvs en process som motsvarar hur nationer exploateras och förtrycks av imperialistiska makter. Denna modell har visat sig mer realistisk än ortodoxt marxistiska infallsvinklar (vilket ej vill säga mycket). Den framstår emellertid som alltför stel och statisk när den empiriskt testas.¹³ Intressantare är att notera att det mesoandinska exemplet uppvisar avsevärda icke-lineära förändringar över tid när det gäller etnicitetens rumsliga utbredning. De har med socio-ekonomiska snarare än biologiska faktorer (t ex etniskt specifik fruktsamhet) att göra. Under 1800-talets första hälft

förekom t ex att tidigare spansktalande mestiser i isolerade avkrokar i en tid av minskad handel och ökad misär i statistiskt påvisbar utsträckning antog sina indianska grannars språk och seder och därför blev klassifierade som indianer.¹⁴

Ett annat latinamerikanskt mönster för etniska relationer är det som dominerar i tropiska låglandsområden, dvs främst Västindien och Brasilien. Det kan karakteriseras som etniskt *pluralistiskt*, även om människor av afrikansk härkomst i regel dominerar i dessa plantageområden. Människor med mörk hy utgör i regel huvudparten av samhällets bottenkikt. Samtidigt är de ytterst fåtåliga, ja, saknas kanske helt i dess toppskikt som domineras av vita eller ljusa mulatter. Till skillnad mot USA har man i detta område hela tiden erkänt rasblandningens historiska realitet. Den rasiala skala om vilken människorna är nog så medvetna är alltså mycket differentierad. Men en persons fenotyp är endast ett av de kriterier som bestämmer hans sociala status. Också bildning och förmögenhet utgör väsentliga kriterier. De kan på ett subtilt sätt i viss mån kompensera för socialt alltför mörk hud. Den uppåtriktade rörligheten möter emellertid i alla dessa tre avseenden svåra hinder i den region vi här talar om. Inte ens i det sedan drygt tjugofem år socialistiska Cuba har svarta ännu uppnått ledande positioner.¹⁵

Ett alldeles särskilt fångslände område för studiet av etnicitet över tid är Centralamerikas låglänta, fuktigt tropiska Atlankust. Där fick Spanien ingen reell kontroll. Det penetrerades i stället kommersiellt av engelsmännen i Västindien. Under det senare 1600-talet och tidiga 1700-talet var "herrefolket" de s k *miskitus*, med indianskt språk och kultur men alltmer uppblandat med flyktade neger-slavar. De var engelsmännens mellanhänder och förslavade indianska grannar. Vid mitten av 1700-talet skaffade sig emellertid engelsmännen en mer direkt kontroll. Med deras nåde etablerades en kunglig miskitu-dynasti. Engelsktalande mulattiska eller svarta *creoles* i centralorten Bluefields, delvis nyinvandrade från Västindien, trängde emellertid ut övriga miskitus från deras position som överskikt. Först 1894 inkorporerades "Mosquitia" med Nicaragua. Det blev nu spansktalande mestiser som i stort antal slog sig ned i området och från vilka ett nytt toppskikt hämtades. Ackumulerad etnisk spänning utlöste akut konflikt efter Sandinistrevolutionen 1979.¹⁶

För att också säga några ord om Europa är det uppenbart att det här är frågan om två huvudtyper av etniska minoriteter. Den ena utgörs av etniska grupper med mer eller mindre gloriöst förflutet vilkas medvetenhet under 1900-talet kraftigt stegrats. I Spanien utgör katalanerna den största gruppen av denna typ, baskerna med deras ETA-organisation den mest militanta. I Storbritannien har den keltiska periferin med skottar, walesare och katolikerna på Nordirland på olika sätt gjort sig alltmer påminta. Även här har som bekant extremistiska grupper tillgripit terror. Etnisk konflikt, om också med fredliga medel, är det också frågan om i Belgien fastän primärt kring språkliga, inte religiösa tvister-frågor.

Den andra huvudtypen är ett resultat av efterkrigstidens migration. I många fall utgörs invandrarna just av etniska minoriteter från utvandrarnlandet, t ex syrianer och kurder från Turkiet, macedonier och albaner från Jugoslavien. De turkiska gästarbetarnas situation i Västtyskland har blivit blyxtbelyst i Günter Wallraffs "Ganz Unten".¹⁷ Det finns emellertid en mycket viktig skillnad mellan sådana gästarbetare och i varje fall en stor del av de flyktingar som sökt sig till Europa från andra världsdelar. För de förra ger även de sämsta och värsta jobb större ekonomiskt utbyte än i hemlandet. För de senare innebär exilen ofta manuellt arbete eller enkelt kontorsarbete i stället för intellektuellt arbete med högre status i hemlandet vilket självfallet är ägnat att orsaka psykiska påfrestningar. Flyktingarna har naturligtvis också svårare att återvända till sina hemländer — om de nu inte, som vi i Sverige allt oftare bevittnat, helt enkelt förpassas dit av våra myndigheter.

Etniska minoriteter är utsatta för olika grader av social uteslutning (*closure*), den term Max Weber myntade för sociala kollektivs försök att maximera sin andel av tillgängliga resurser och "belöningar" (*rewards*) genom att inskränka tillgången till dem åt en mindre krets. Vissa sociala eller fysiska egenskaper hos de uteslutna väljs därvid ut för att rättfärdiga en sådan uteslutning. Frank Parkin har försökt komplettera Webers *closure of exclusion* med en motsvarande strategi från de uteslutnas sida, en *closure of usurpation*, dvs med mål att bemäktiga sig förbjudna positioner. Han talar också om *dual closure*, varvid han särskilt syftar på det sätt arbetarklassen på samma gång kan fullfölja "closure of usurpation" mot borgarklassen i ett land och "closure of exclusion" gentemot t ex kvinnor och etniska minoriteter. Det är ett försök att teoretiskt definiera en under alla förhållanden mycket väsentlig historisk realitet. USA och, än mer drastiskt, Sydafrika erbjuder värtaliga exempel, där marxistisk analys nästan ofelbart kommer till korta. Förekomsten av dubbla arbetsmarknader (*split labour markets*) försäkrar den ljushyade arbetarklassen dess privilegier. Bristen på klassolidaritet behöver således, som Parkin påpekar, inte bara bero på fördomar utan också ha krasst rationella bevekelsegrunder. Vad beträffar etniska minoriteter är det väsentliga i vilket fall som helst uteslutningsstrategierna varifrån de än må komma, från stat, arbetsgivare eller arbetskamrater. Det är detta som mer än något annat kommit att påverka förhållandet mellan etnicitet och social rörlighet i ett historiskt perspektiv.¹⁸

Det är således uteslutningsstrategiernas utformning som påverkar alternativen *karriär* och *intergenerationell* rörlighet. Uteslutning kan legalt och framförallt i social praxis drabba invandrare när det gäller poster som däremot står öppna för deras barn. I samhällen med etnisk pluralism kan en neger finna sig utestängd från en position som däremot kan uppnås av hans son — om han är mulatt. Så snart som det överhuvudtaget är frågan om mer rigida uteslutningsstrategier är det intergenerationell, uppåtriktad rörlighet som i första hand är tänkbar. Så var det också i Västerlandet på ståndssamhällets tid. Den variant därav som fanns i 1700-talets Spanskamerika har fö kallats *pigmentokrati*. Gränserna för uppåtriktad rörlighet var så vitt möjligt preciserade för varje

social grupp i enlighet med en skala från negrer och indianer, *zambos* (indian/neger), mulatter och mestiser till vita.¹⁹

Om social rörlighet överhuvudtaget tenderar att vara partiell snarare än total, gäller detta alldeles speciellt de individer som tillhör en etnisk minoritet. Chansen att han/hon i lika mån förbättrar sin ekonomi, yrkesverksamhet, bildningsnivå och status är ganska liten. Om man genombrutit en barriär av fördomar och diskriminering i ett avseende, är det sannolikt att de rentav skall göra sig mer gällande på ett annat. I fråga om inkomster och egendom har etniska minoriteter som sådana i regel avsevärt lägre inkomster och mindre egendom jämfört med den eller de dominerande grupperna. Detta hänger samman med att minoriteternas förfäder en gång besegrats, underkuvats eller härstammar från slavar. Men det finns också vissa etniska minoriteter vilka som judarna i Europa och andra världsdelar, ostindierna i Östafrika och kineserna i Sydostasien just genom sin ekonomiska välmåga väckt de dominerande gruppernas avund och skärpt deras uteslutningsstrategier. Denna kategori, *middleman minorities*, är särskilt framträdande i samhällen där ett vitt tomrum annars skiljer elit och massa åt. De är emellertid synnerligen sårbara för attacker från bägge håll vilket i mer än ett fall lett till folk mord.

Utgångsläget för en uppåtsträvande medlem av en etnisk minoritet kan alltså vara synnerligen olika. Kring "the selfmade man" har överhuvudtaget många myter uppbyggts. På detta sätt brukar man också förgylla den bolivianske tennmagnaten Simon Patiños livshistoria — han blev på 1920-talet en av världens rikaste män — med att han börjat som fattig indian. Patiños far var emellertid tjänsteman, mestis som nästan hela den bolivianska medelklassen och sonen hade i varje fall gymnasieutbildning när han började göra pengar. Inte desto mindre är hans karriär remarkabel.²⁰

För att övergå till den etniska koncentrationen inom vissa yrken återspeglar denna endera vilken plats de dominerande grupperna funnit lämpligt anvisa den etniska minoriteten i fråga eller denna själv valt. Även i det senare fallet förutsätter detta emellertid att de dominerande grupperna gått med på det. I 1600- och 1700-talens Sverige återfanns enstaka samer i många socknar söderut som sockenspecialister på kastrering eller avlivning av hästar, hundar och katter. Att det gällde en synnerligen ringaktad men ändå behövlig syssla behöver knappast sägas.²¹ Huvudparten av samerna kom däremot från 1600-talet framåt i tiden att som nomader ägna sig åt renskötsel i allt fastare former. Anmärkningsvärt är emellertid att staten inte explicit erkänt andra samers etniska identitet.²² En annan etnisk grupp med nomadtradition och eget språk, zigenarna (*romer*) blev i Sverige och andra länder brutalt tvingade att endast ägna sig åt några få sysslor, förtenning, kopparslageri, hästförsäljning etc. Om de t ex bedrev gård-farihandel, drabbades de i Sverige efter 1748 av drakoniska straff. Andra ambulerande element, kända som *resande* eller tattare har ägnat sig åt dels samma sysslor som zigenarna, dels pariah-sysslor som skinnare och nattvakter, även skarprättardrängar. Adam Heymowski har emellertid i sin noggranna undersökning av tattarnas historia visat att de endast i viss utsträckning var av zigenar-

härkomst. I andra fall rörde det sig helt enkelt om nedåtgående rörlighet från bondesamhället.²³

Från Sverige kan vi nu övergå till de europeiska kolonialväldena för att finna andra exempel på etnisk yrkeskoncentration. Utgångspunkten är här att den grupp som invandrar från "moderlandet" visserligen kan variera mycket i storlek men i varje fall för lång tid framåt förblir avsevärt mindre än urbefolkningen och att dess potential för endogam reproduktion också är begränsad. Samtidigt kräver försvar och administration av en koloni och allehanda kvalificerade sysslor som samhället behöver för att fungera en rekryteringsbas som är avsevärt större än vad invandrarna och deras endogama avkomma kan erbjuda. Indirekt administration är i och för sig mindre kvantitativt krävande än direkt administration. Den har varit en engelsk modell och ett övergångsstadium också i andra kolonialvälden.²⁴ Försvaret ställer sig emellertid ännu svårare — och dyrare — att rekrytera på grundval av endast kolonialmaktens egna söner. Under dessa omständigheter blev myndigheterna i nästan alla europeiska kolonier i större eller mindre utsträckning tvungna att rekrytera sina väpnade styrkor bland den infödda befolkningen. Det blev emellertid då viktigt att dra mycket klara gränser för hur långt vederbörande skulle tillåtas avancera. Även så innebar emellertid beväpning och uniformering, att vara underställda särskild krigsrätt och att få föda och uppehälle säkrade ett mycket stort steg framåt för de fria negrer och mulatter i Spanskamerika och Brasilien på 1600- och 1700-talen som hade lyckan bli värvade i de militära förbanden. Under den utdragna kampen för självständighet och de följande inbördeskrigen i Latinamerika kunde ibland mörkhyade generaler göra karriär. Särskilt gällde detta i små, labila och eftersläpande stater som t ex Dominikanska republiken. I flertalet stater bibehöll däremot den maktägande gruppen nästan undantagslöst sin ljushyade sammansättning.²⁵

I Afrika blev det efter den politiska frigörelsen fr o m 1960-talet svarta underbefäl och underofficerare från de koloniala arméerna som grep den politiska makten i land efter land. I särskilt Asien utvalde kolonialmakterna omsorgsfullt sådana smärre etniska grupper som rekryteringsbas som de bedömde inte skulle bli farliga för dem själva. Britterna i Indien fick emellertid med *seapoys-upproret* i Bengalen 1857 en allvarlig läxa. Hädanefter förlitade de sig särskilt på *gurkhas* från Nepal. I Indonesien utvalde holländarna enligt samma princip *molucker* från Ambon till sina favoritsoldater. Detta skulle i sin tur med Indonesiens frigörelse innebära att dessa soldater och deras familjer inte såg annan utväg än att söka sin tillflykt till Holland. Det skulle i sin tur ge den f d kolonialmakten en hel del huvudvärk.²⁶

Det är emellertid inte bara i Tredje världens länder som de fenomen jag nu talat om uppenbarar sig. En svensk skribent av estnisk börd, Ivo Ilviste, som har både tsartidens förhållanden i Baltikum och den nuvarande sovjetiska ockupationen i tankarna, formulerar en rad i sammanhanget väsentliga frågor. Till att börja med gäller det frågor som de styrande själva ställer sig: "Vilka är de privilegier vi måste släppa till? Hur långt upp vågar vi låta någon avancera? Hur

mycket vågar vi lita på någon?" De som släpps fram insnörs i stränga sociala normer: "...felaktigt uttal av ett enda ord, ignorans av en endaste tur i salongslivet kan stämpla hela människoliv. Fonetik och etikettsregler är skarprättare". Från de "erövrades och styrdas sida är", menar Iliste, quislingproblemet det centrala. "Men om det finns en direkt eller indirekt förräderifas-när slutar den" ...Vilket pris är man villig eller ivrig att betala för en av de styrande accepterad anpassning? Vilka kriterier och gränser finns det för bl a egen kulturell eller allmänhetlig integritet?"²⁷

Den etniska yrkeskoncentrationen kan emellertid också återspegla minoritetens speciella färdigheter. Så är säkerligen fallet med de många japanska trädgårdsmästare och ägare av tvättinrättningar som man stöter på i USA.²⁸ Invandrare har också ibland just inbjudits till ett land på grund av de speciella färdigheter de besuttit. Ett tidigt svenskt exempel är 1600-talets valloninvandring till främst de uppländska järnbruken. Bernt Douhan menar att den goda skolundervisning de fick av präster som medföljt från hemlandet ger en viktig del av förklaringen till att vallonerna från slutet av 1600-talet skulle uppvisa en rent anmärkningsvärt hög frekvens av uppåtriktad rörlighet, framförallt då utanför bruken där flertalet länge fortsatte sitt arbete som smeder, kolare och hantverkare.²⁹

På ett helt annat plan befinner man sig när man betraktar den sysselsättning som bedrivs av etnisk minoriteter som i själva verket utgör en regional befolknings flertal. Deras ställning som de facto förslavade fattigbönder (*peasants*), var en följd av en gång timad, brutal erövring. Så var t ex fallet i Spanskamerikas indianska högländer, i de baltiska länder som på senmedeltiden erövrades av Tyska orden, och på Irland efter Cromwells erövring. Det är sant att samma tidsperioder också bevittnade liknande förtryck av bönder som hade gemensamt språk med sina herrar. Ändå kan jag inte se annat än att den språkbarriär som i dessa fall tillkom haft speciell betydelse. Den måste ha ökat intrycket på bägge sidor av att leva i skilda världar, hos herrarna reducerat deras mänskliga hänsyn, hos de undertryckta stärkt deras inbördes solidaritet. På längre sikt kan detta ha haft särskilt positiva effekter.³⁰ Men detta sätt att utesluta massan från all annan yrkesverksamhet än fattigbondens har i inget av de fall jag nämnt visat sig vara ett vattentätt hinder för uppåtriktad individuell rörlighet. Det är bara det att vederbörande därmed avskärs från sin etniska identitet för att bli en "marginal man", en människa som inte helt accepteras av någondera parten i ett socialt motsatsförhållande.³¹

I fråga om statusrörlighet kommer medlemmar av etniska minoriteter, särskilt om de rasialt påtagligt avviker från de dominerande grupperna, att möta speciellt stora svårigheter för avancemang. Detta gäller i varje fall inom en vidare samhällsram. I de fall då den etniska minoriteten, på det sätt som "Blacks" gör i USA, bildar en mycket differentierad sektor eller segment i samhället, är utrymmet för social rörlighet inom denna sektors ram betydande. En hungrande "sharecropper" från Mississippi och en "Black" professor från Harvard har kanske ingenting annat gemensamt än mer eller mindre mörk hy. Ändå anses de ur

”storsamhällets” synpunkt tillhöra samma etniska eller rasiala minoritet.³² Bland indianerna i Spanskamerikas högländer är situationen diametralt olika. Här kan en individ bara höja sin status på bynivå för vilket ganska klara normer brukar föreligga. Skulle vederbörande trots alla hinder avancera högre genom att flytta från sin hemby, lära sig acceptabel spanska, klä sig annorlunda, skaffa sig högre inkomster, förlorar han/frigör han sig från sin indianska identitet, som redan antytts.³³

Grundläggande i fråga om statusförändring är skillnaden mellan *medfödd* och *förvärvad status*. Det säger sig själv att ur en etnisk minoritets synpunkt hög status av det första slaget ter sig närmast ouppnåelig. Det är visserligen sant att kolonialmakter i större eller mindre utsträckning respekterat, kanske rentav fördjupat det erövrade folkets stratifiering. I Spanskamerika åtnjöt t ex indianprinsessor och andra aristokratiska indiankvinnor under 1500-talet hög status och giftes ibland bort med conquistadorer. I andra mer talrika fall blev de konkubiner till spanjorer av viss rang. *Caciques*, hövdingar eller förtroendemän på regional eller lokal nivå fick i likhet med spanska hidalgos rätt att lägga ett *Don* till sitt förnamn och att bära svärd. Emellertid försvann snart resterna av indiansk högaristokrati i de spanska familjer i vilka de blivit ingifta. Samtidigt ägde en allt större social nivellering rum på regional och lokal nivå.³⁴ För etniska minoriteter som sådana är det klart att chanserna till avancemang ökar så snart som förvärvad status blir det normala. Inom ett kolonialt system som karakteriseras av *indirect rule*, blir följden att också positioner med ganska hög status inte bara öppnas för utan blir reserverade för vissa medlemmar av den etniska minoriteten.³⁵

Av vår diskussion bör ha framgått att statusdiskrepanserna tenderar att bli särskilt grälla när det gäller medlemmar av etnisk minoritet. Det är svårt att finna mer slående exempel på detta än de mörkhyade slavar, en del av dem eunucker, som upphöjdes till elitpositioner i antikens Rom, i Bysans och den islamiska världen. Innehavarna av den legitimerade politiska makten kalkylerade här alldeles tydligt med att sådana individer som till följd av sin mörka hud och slaveriets stigma haft lägsta tänkbara status skulle visa sig lojala även när de upphöjdes till privilegierade utövare av delegerad makt. Samtidigt skulle de av samma orsaker bli mer isolerade från de högre skikt som de satts att styra, alltså bli mindre farliga.³⁶ I viss utsträckning gällde detsamma sådana slavkvinnor och andra mörkhyade kvinnor av låg status som blev älskarinnor till högt uppsatta män. Det var ett sätt för dem att uppnå både lyx och ett visst mått av inflytande. Vad Brasiliens plantagesamhälle beträffar har Gilberto Freyre gett en klassisk, livfull skildring av deras villkor. Västentligt var dock att de ej uppnådde den högre status som äktenskapet skulle ha gett, att deras inflytande över mannen var högst prekärt, tidsbegränsat och helt beroende av hans nycker.³⁷

Grälla statusdiskrepanser är det också frågan om när det t ex i USA gäller ledarna för den organiserade brottsligheten. Som Daniel Bell påpekar har just för vissa grupper, främst syditalienarna, *la mafia* utgjort ”a queer ladder of social mobility”. Lyckosamma bossar har naturligtvis i första hand förvärvat

rikedom medan deras status på sin höjd gällt den egna gruppen. För att höja sin status har de i medelåldern börjat klä sig distinguerat, bo respektabelt, sända sina barn till de rätta skolorna. En av dem, Costello, "even went to a psychiatrist in his efforts to overcome a painful feeling of inferiority in the world of manners."³⁸

För etniska minoriteter har de viktigaste rörlighetskanalerna varierat efter vilket slag av minoritet och samhälle det varit frågan om. I kolonialväldena har det som redan påpekats, framförallt varit frågan om militärtjänst och administration. För urbefolkningar och gamla etniska enklaver har det på individnivå i första rummet gällt att skaffa sig goda färdigheter i den dominerande gruppens språk och etikett för att sedan diskret byta etnisk identitet. I viss utsträckning har detta också gällt invandrare men för dem har bättre ekonomiska förhållanden i allmänhet varit huvudsyftet med migrationen. Det har varit kombinationen av arbetsamhet och sparsamhet som i första hand utgjort kanalen till högre status. Det är emellertid mycket viktigt att hålla i minnet att det inte är invandrargruppens duglighet som sådan som främst avgör om de lyckas utan de förutsättningar invandringslandet erbjuder. De italienska invandrarna i Argentina vid sekelskiftet 1900 hade t ex avsevärt högre frekvens av uppåtriktad rörlighet än sina landsmän i USA.³⁹ Att olika invandrare i samma land vid samma tid lyckas olika väl kan ha många orsaker. För Sveriges vidkommande har t ex Jan Ekberg konstaterat att av de invandrare som 1969 slog sig ned i Stockholms län, olika grupper uppvisade starkt varierande grader av yrkes- och social karriär. Den uppåtriktade rörligheten var t ex lägre för finländska män än för jämförbara svenskar, däremot högre för polska invandrare av bägge könen än för svenskar.⁴⁰

Contest mobility borde ur en etnisk minoritets synvinkel vara mer fördelaktig än *sponsored mobility*, kan det tyckas. Samtidigt är dock medlemmar av etniska minoriteter till följd av sämre utbildning och mindre fördelaktiga hemmiljöer i och för sig ofta handikappade i sådan tävlan. Det finns vidare klara exempel på att *sponsored mobility* gynnat medlemmar av etniska minoriteter. Den europeiska missionen i Afrika har t ex spelat en viktig roll genom att handplocka naturbegåvningar bland de infödda skolbarnen för fortsatt utbildning. Om sedan detta haft till resultat att man såsmåningom fått fram en infödd biskop eller i stället en marxistisk politiker är en annan fråga.⁴¹

Möjligheterna att i historiskt perspektiv analysera förhållandet mellan etnicitet och social rörlighet varierar i högsta grad i både tid och rum. I USA med dess om också bisarra etnisk-rasiala klassifikation i folkräkningarna och andra källor måste möjligheterna anses vara relativt goda. Det är också där som detta förhållande, i regel dock med mycket kort tidsperspektiv, framförallt studerats. I Latinamerika är 1700-talets administrativa och kyrkliga källmaterial förträffligt för detta syfte. För den därpå följande självständighetstiden är situationen i stället så mycket sämre. Med argumentet att man nu skapat jämlikhet mellan alla medborgare oavsett färg(!) avskaffade myndigheterna förr eller senare den tidigare etniska klassificeringen i officiella handlingar. I och med att också sla-

veriet i land efter land avskaffades, försvann givetvis också klassificeringen fri/slav. Slavarnas ättlingar kan alltså inte längre urskiljas i källorna. Därmed blir det ofta omöjligt att klargöra de olika former av diskriminering som avlöst den officiella.

Trots att Sverige ju generellt erbjuder exceptionellt god socialhistorisk dokumentation är det även här anmärkningsvärt svårt att t ex följa samer generation för generation. Det verkar också befogat att utfärda en generell varning för att dra alltför bestämda slutsatser av undersökningar av kvantitativ art när det gäller förhållandet mellan etnicitet och social rörlighet i historiskt perspektiv. Redan Max Weber underströk ju med all rätt de subjektiva inslagen i begreppet etnicitet. Och källmaterialet är också från mer "objektiv" synpunkt mycket bristfälligt. En annan generell varning måste gälla användningen av normativa källor. Individuell rörlighet för medlemmar av etniska minoriteter försiggår ju mycket ofta till trots av lagen eller för att denna lämnat kryphål. Däremot kan domstolsmaterial blyxtbelysa mänskliga relationer på detta område. Jag tänker t ex på de processer om ojämlika äktenskap som i slutet av kolonialtiden förekom i Latinamerika. Åtal väcktes av familjen till den partner som ansågs vara av högre status, dvs vit eller i varje fall mer ljushyad än den andra.⁴²

Jag tror alltså att prosopografiska infallsvinklar eller individuella fallstudier kan visa sig bäst ägnade att belysa etnicitetens roll för social rörlighet. Men sådana studier måste i så fall vederbörligen infogas i de allmänna mönster för såväl etniska relationer som för klassbildning och stratifikation vilka förefunnits i olika länder och epoker. Annars reduceras de till kuriosas. En föredömlig fallstudie mot en bred och grundlig social, politisk och kulturell bakgrund gjordes t ex nyligen av den holländske historikern Leonard Blussé. Han skildrar hur en kvinna som på 1630-talet växte upp i Japan med holländsk far och japansk mor, Cornelia van Nijenrode, genom äktenskap med två holländska patricier i Batavia kom att tillhöra dess elit. Genom att energiskt kräva skilsmässa på för tiden goda villkor från sin andre man kom hon dock att testa det koloniala samhällets ramar till det yttersta.⁴³ Det är kanske inte så ofta som en flitig forskare lyckas få fram källmaterial för en så detaljerad och inträngande studie. Emellertid bör socialhistorikerna inte rygga tillbaka inför svårigheterna. Detta därför att själva ämnet är mer centralt och väsentligt än vad det kanske i förstona förefaller.

Etnicitet och social rörlighet har nämligen spelat och spelar alltjämt framförallt en viktig roll sett från ett maktperspektiv. I sådana samhällen där vissa etniska grupper utgör minoriteter utsatta för diskriminering är uppåtriktad social rörlighet över en etnisk gräns både viktig och attraktiv för den individ det gäller. Ur majoritetssamhällets synpunkt är emellertid fenomenet långtifrån endydigt. Själffallet kan en eller ett antal individer i kraft av sin framgång framstå som givna ledare och språkrör för den etniska minoriteten och kräva samhällsförändringar till dess förmån. Kanske är det emellertid värt att notera att personligheter som Gandhi och Martin Luther King snarare illustrerar intergenerationell än karriärrörlighet. I litteraturen har i vilket fall som helst det feno-

men som har motsatt politisk innebörd rönt betydligt mindre beaktande. Det är nämligen när en etnisk minoritet förlorar sina potentiella ledare just genom att kraftfulla och begåvade individer lyckas avancera socialt och assimileras i ett högre skikt. De maktägandes försvarsposition blir också förstärkt när de kan peka på att deras "closure of exclusion" inte är total. Under Salazars diktatur var den politiska kolonialregimens ständiga argument att peka på "*assimilados*", den lilla grupp av afrikaner i kolonierna som genom gott uppförande och andra kvaliteter skiljt sig från infödingarnas massa för att i viss utsträckning åtnjuta de vitas privilegier.⁴⁴ I USA kom också universitet och colleges av elitkaraktär på 1970-talet snart på att de borde släppa in en eller annan "Black" för att på så sätt värja sig mot anklagelsen för att vara rasistiska. Att tillämpa samma intagningskriterier för "Whites" och "Blacks" skulle ha varit något annat.

Det skulle naturligtvis ligga nära till hands att jag med min egen latinspråkiga specialisering överdrivit etnicitetens roll, både i allmänhet och i förhållande till den sociala rörligheten. Jag tror emellertid att frågan också för Sveriges del numera blivit i hög grad relevant.⁴⁵ Kategorin *etnisk urbefolkning* representeras hos oss av samerna. De är och har alltid varit ganska få till antalet men deras etniska medvetenhet har ökat. De kräver därför ett större beaktande än tidigare. Genom att denna medvetenhet i högre grad gäller även icke-renskötare blir frågan om rörlighet också mer aktuell. De behöver en större utbildad elit. Kategorierna *invandrare* och *flyktingar* och deras barn har kommit att utgöra en stor del av Sveriges befolkning. Här är, som jag har försökt visa, förutsättningar och problem delvis andra. Den vertikala rörlighetsaspekten är emellertid också i fråga om dem väsentlig. De behöver kvalificerade "språkrör", egna eliter som samtidigt är väl insatta i hur majoritetssamhället fungerar.

Noter

1. Artikeln baserad på rapport till symposium om social struktur, förändring och rörlighet vid Umeå universitets historiska institution 23—25 april 1987.
2. M Weber, *Economy and society*, I Berkeley, CA 1978, s 389, 395 & *passim*; F Parkin, *Marxism and class theory: a bourgeois critique*, London 1979, s 32. Liknande synpunkter hos Björn Hettne, *Etniska konflikter och internationella relationer*, DEIFO, Stockholm 1987, s 2. För en definitionsdiskussion från socialantropologisk synpunkt se Fredrik Barth (utg), *Ethnic groups and boundaries*, Bergen, Oslo & London 1969, s 9—38. Barth betonar att kontakter över etniska gränser äger rum utan att de kulturella skillnaderna för den skull utslätas. Se även *The Macmillan student encyclopedia of sociology*, utg av M Mann, London 1983, s 114, 318 f; Pierre L van den Berghe (utg), *Class and ethnicity in Peru*, Leiden 1974, s 3 understryker att "...to the extent that a society is divided both into ethnic groups and into classes, neither of the two kinds of groups can be reduced to the other. Ethnicity is *not* simply a minor complication or special case of class, nor can ethnicity be understood outside the total context of inequality which includes class". Tom Sandlund menar att undervärderingen av etniciteten som variabel i samhällsförändring helt enkelt till stor del beror på att sociologin föddes i enspråkiga länder som Frankrike och Tyskland. "Sociala klasser, etniska grupper och kapitalistisk utveckling", i N K v Kreitor (utg), *Minoritet, kultur, identitet*, Borås 1980, s 109.
3. En ledande facktidskrift är t ex sedan 1977 *Ethnic and racial studies*. I sin bok *Racial conflict in contemporary society*, London 1985, använder t ex John Stone ganska genomgående termen "racial and ethnic".
4. Parkin, *a a*, s 34 f. Med rätta gör Hettne en precisering: "Klasstillhörighet kan ibland förstärka samhörighet, liksom etnicitet kan förstärka klassmedvetandet... Oftast är emellertid klass och etnicitet lojaliteter som korsar varandra". *A a*, s 24.
5. Weber, *a a*, I, s 391.
6. Beträffande definitionsfrågan se t ex Stone, *a a*, s 42—45. Minoriteter kan vara *endogena* eller *exogena*. Sven Tägil exemplifierar från nordisk horisont den förra kategorien med islänningar och färöingar när de lydde under Danmark; den senare med tyskarna i Nordslesvig efter 1920, en "utgrupp", kulturellt knuten till ett "kärnland" utanför Danmark. *Nationale og etniske minoriteter i Norden i 1800- og 1900-talet*, utg av Gunnar Karlsson, Reykjavík 1987 (XX Nordiske Historikerkongress, Rapport 2), s 9. Att använda termen "minoritet" också om en numerisk majoritet är naturligtvis problematiskt. Jag gör det emellertid i denna studie dels för enkelhetens skull, dels för att understryka maktaspektens betydelse. Om det handlar om 45 % eller 65 % kan vara helt likgiltigt om den maktägande "majoriteten" är tillräckligt stark.
7. Översikter som kortfattat behandlar olika slag av minoriteter är, förutom den i föregående not refererade historiska, t ex David Schwartz (utg), *Svenska minoriteter*, Stockholm 1966; Andres Küng och Olof G Tandberg, *Jordens förtryckta-etniska minoriteter i världen*, Stockholm 1970; Karl Olof Arnstberg och Billy Ehn, *Etniska minoriteter i världen förr och nu*, Lund 1976; Charles Wagley och Marvin Harris, *Minorities in the New World*, New York, NY & London 1958.
8. Sandblad anser att WASP "in a correct order" visar "the relative importance of these three constituents in the ranking of ethnic groups" i USA. *Social classes, ethnic groups and capitalist development — a outline of a theory*, Åbo 1976, s 97.
9. G Myrdal, *An American Dilemma. The Negro Problem and Modern Democracy*, New York & Evanston, IL 1962, s 113—136. Originalupplaga utkom 1944. Det gällde enligt Myrdal ca 70 %.
10. Citat från Bayard Ruskin i Michael Novak, *The rise of the unmeltable ethnics*, New York, NY 1977, s xiii.

11. Som Anthony D Smith påpekar är det främst frågan om "symbolic ethnicity" som "the wider society fosters and legitimates" och som kan antas finnas kvar "even while ethnic cultures and organizations decline and disappear", *The ethnic revival*, Cambridge 1981, s 157.
12. Parkin, *a a*, s 41. Han framkastar i detta sammanhang tanken att det kanske var "because of these complications raised by the territorial aspect that Weber felt the collective term 'ethnic' would be abandoned in the long run".
13. I min bok *Rasblandningen i Latinamerikas historia*, Stockholm 1969 och många andra arbeten har jag studerat dessa frågor. Beträffande "internal colonialism" har begreppet framförallt utarbetats och försvarats av Michael Hechter, *Internal colonialism. The Celtic fringe in British national development*, Berkeley CA & Los Angeles, CA 1975. Mexikanerna Pablo Gonzalez-Casanova och Rodolfo Stavenhagen kan också nämnas. För mer eller mindre kritiska kommentarer se t ex Smith, *a a*, s 29—37; Parkin, *a a*, s 35—37; P L van den Bergh och George Primov, *Inequality in the Peruvian Andes. Class and ethnicity in Cuzco*, Columbia, MO 1977, s 6.
14. Mörner, *a a*, s 116 f. Det är värt att notera att de lokala variationerna inom det område det här gäller kan vara betydande. Se Van den Berghes antologi s 79 samt bidrag av Flores Ochoa och Orlove, *ibid*, s 62—91.
15. Mörner, *a a*, s 144—46. Det finns mycket omfattande litteratur om etniska relationer i Västindien och Brasilien var för sig men ganska sällan har man försökt precisera de gemensamma dragen.
16. Se t ex *Ethnic Groups and the Nation State. The Case of the Atlantic Coast in Nicaragua*, Socialantropologiska inst, Stockholm 1987.
17. Ingvar Svanberg, *Invandrare från Turkiet. Etnisk och sociokulturell variation*, Uppsala 1985 (Centre for multiethnic research); Günter Wallraff, *Ganz Unten*, Köln 1985.
18. Parkin, *a a*, s 44—116; Stone, *a a*, s 66 ff. I sin bok *Skyddsmurar. Etnicitet och klass i invandrarsammanhang*, Stockholm 1985, behandlar Alexandra Ålund etnicitet och social rörlighet i ett särskilt avsnitt (s 48—54).
19. Mörner, *a a*, s 62—83.
20. Beträffande *Middleman minorities* se Stone, *a a*, s 95—100. Charles F Geddes, *Patiño. Rey del año*, Madrid 1984.
21. Ingvar Svanberg, *Sockenlappar. En etnologisk studie av bofasta samer och deras nomadiska förfäder i Mellansverige*, Uppsala 1981.
22. Begreppet "lapp" definierades ej i rennäringslagarna 1886 och 1898. I den av 1928 kom "lappar" att betyda "renskötselberättigade" vilket förutsätter att i vilket fall som helst någon i föregående två generationer bedrivit renskötsel. Britt Uppman, *Samhället och samerna 1870—1925*, Umeå 1978, s 24. I sin mer djupgående analys, *Studier i renbeteslagstiftning*, Stockholm 1970, finner dock Tomas Cramér och Gunnar Prawitz olika tolkningar möjliga av 1928 års lag på denna punkt.
23. Allan Etzler, *Zigenarna och deras avkomlingar i Sverige. Historia och språk*, Uppsala 1944 — rik på data, tolkning fördomsfull; Arnstberg och Ehn, *a a*, s 85—91; Küng och Tandberg, *a a*, s 79—84; A Heymowski, *Swedish 'travellers' and their ancestry*, Uppsala 1969.
24. Kolonialmaktens ansträngningar att få fram en inhemsk tjänsetmannakår kunde få ovälskommenhet resultat. Enligt Smith, *a a*, s 117, var "The oversupply of English-trained humanistic and technical intelligentsia... particularly acute in India, where it undoubtedly contributed to the rise of Indian nationalism..."
25. H Hoetink i Mörner (utg), *Race and class in Latin America*, New York & London 1971, s 96—121.
26. Cynthia H Enloe, *Ethnic soldiers. State security in divided societies*, Athens, GA 1980. I USA har de svarta veteranerna från de två världskrigen spelat en oerhört viktig roll för de svartas rättighetskamp. Numera gäller det också "Hispanics" krigsinsatser. Beträffande moluckerna se t ex Ernest Zahn, *Das unbekanntes Holland*, Berlin 1984, s 297—300. Denna etniska grupp i Holland uppgår f n till ca 35 000 personer.

27. Ivo Iliste i sitt företal till Jan Kross, *Professor Martens resa*. Vallentuna 1986, en roman av hög klass om en framstående jurist i Tsarrysland som var av blygsam, estnisk härkomst.
28. Både i USA, Brasilien och även Argentina kom de svarta och invandrarna från Europa att tävla om arbetena. I regel var de senare mer framgångsrika. Men för Argentinas del understryker George Reid Andrews att de svarta åtminstone hade ett övertag när det gällde statliga anställningar på vaktmästarnivå eftersom de var medborgare. *The Afro-Argentines of Buenos Aires. 1800–1900*, Madison, WI, s 184–88.
29. B Douhan, *Arbete, kapital och migration. Valloninvandringen till Sverige under 1600-talet*, Uppsala 1985.
30. Det senare nationella uppvaknandet i europeiska länder av denna typ skulle förete åtskilliga gemensamma drag. Se t ex Juhan Kahk, "Peasant movements and national movements in the history of Europe" och "On the economic and social determination of the Estonian national movement", *National movements in the Baltic countries during the 19th century*, Stockholm 1985 (Studia baltica stockholmiensia, 2), s 15–23, 41–57.
31. För begreppet "marginal man" se Everett V Stonequist, *The marginal man: a study in personality and culture conflict*, New York, NY 1937.
32. "Paradoxically, one of the concomitants of the new active, even militant role which the Negro in the United States has recently begun to play is the probably indefinite prolongation of the Negro as a distinct racial group within the American population". Wagley och Harris, *a a*, s 157 f. De skrev detta redan 1958, sedan dess har fenomenet blivit ännu mer tydligt.
33. Denna typ av rörlighet över en etnisk gräns har som Berghe och Primov, *a a*, s 255, påpekar inneburit att statusdiskrepanser inom samma familj är vanliga i ett land som Peru. "The parents of a university professor may be barely literate traders in a small town, the brother of schoolteacher may be an illiterate peasant..."
34. Mörner, *Rasblandningen*, s 34 f; James Lockhart och Stuart B Schwartz, *Early Latin America: A History of Colonial Spanish America and Brazil*, Cambridge 1983, s 113–115.
35. Relationen mellan direct och indirect rule i detta avseende behandlas koncist av C Fasseur och D H A Kolff, "Some remarks on the development of colonial bureaucracies in India and Indonesia", *Itinerario*, X:1 (Leiden 1986), s 31–55.
36. Elitslavarna behandlas utförligt med analytisk skärpa av Orlando Patterson, *Slavery and social death. A comparative study*, Cambridge, Mass 1982, s 299–333. Noteras bör att det också inom Islam finns rasfördomar och diskriminering mot svarta fastän det ibland förnekas. Bernard Lewis, *Race and color in Islam*, New York NY 1971.
37. G Freyre, *Casa Grande & Senzala*, 6 uppl 1–2, Rio de Janeiro 1950. Under titeln *The Masters and slaves*, New York NY 1956 också i engelsk översättning. Jfr Mörner, *Rasblandningen*, s 71 f. I just detta sammanhang kanske det ligger något i Gerhard Lenskis antagande att kvinnor har större möjligheter till uppåtriktad rörlighet än män. Kvinnor med mörk hudfärg har ofta varit uppskattade som sexuella partners av europeiska kolonistörer, också när vita kvinnor funnits att tillgå.
38. D Bell, *The end of ideology*, Glencoe IL 1960, s 115–36.
39. M Mörner, *Adventurers and proletarians. The story of migrants in Latin America*, Pittsburgh PA 1985, s 70. En viktig faktor har varit att kineserna var mycket färre än indierna. Samtidigt kan emellertid olika etniska grupper, även om de förefaller likartade och har samma utgångspunkt, uppvisa mycket olika frekvens av uppåtriktad rörlighet. Både kineser och ostindier anlände som *indentured labour* till Trinidad, dvs som temporära slavar för att arbeta på sockerplantagerna och kvinnorna inom den egna gruppen var mycket få. Kineserna gjorde emellertid allt för att anpassa sig, blev kristna, gifte sig med kreolskor och kom att snart kontrollera en stor del av affärslivet. Indierna, såväl hinduer som muslimer, försökte däremot envist försvara religion och kultur och endast en del lyckades höja sig över en fattig massa. Daniel J Crowley,

- "Differential social mobility among Chinese and East Indians in Trinidad", *Actes du 42e Congres international de Americanistes: Paris 1976*, vol 1 (Paris 1977), s 97—103.
40. Resumé; *Invandrarforskning i Sverige: en projektkatalog*, DEIFO, Stockholm 1987, s 20. I andra generationen verkar invandrarnas rörlighet överlag vara svagare än de "gamla" svenskarnas.
41. Per Zachrisson som studerat svensk mission i dåv Sydrhodesia framhåller att missionen inte bara fostrade elever som kom att verka inom den egna kyrkan. Också de som medvetet kom att vända sig *mot* missionen hade till största delen utbildats inom densamma. *Svenskt, nordiskt, afrikanskt. Historiska studier tillägnade Åke Holmberg*, Göteborg 1981. Ugbana Okpu pekar på att missionsskolorna i ett land som Nigeria bidragit till att öka social rörlighet i vissa regioner mer än andra. På så sätt kom t ex yorubas att dominera de lägre och mellersta nivåerna inom kolonialadministrationen. *Ethnic minority problems in Nigerian politics*, Uppsala 1977, s 48 f. Emilia Viotti da Costa understryker att mulatternas möjligheter till uppåtriktad rörlighet ökade i Brasilien under senare delen av 1800-talet. "But the path upward was still open only to a few outstanding blacks and mulattoes, either illegitimate sons of white men or members of their clienteles. They rose in society through the patronage of their fathers, godfathers, or friends". *The Brazilian empire. Myths and histories*, Chicago & London 1895, s 186. Även här skulle det alltså i stor utsträckning gällt sponsored mobility.
42. Se t ex G Vial Correa, "Los prejuicios sociales en Chile al terminar el siglo XVIII", *Boletín de la Academia Chilena de Historia*, 73 (Santiago 1965), s 14—29. På det spanska Cuba bibehölls systemet också på 1800-talet. Se Verena Martínez Alier, *Marrige, class and colour in nineteenth-century Cuba*, Cambridge 1974.
43. L Blussé, *Strange company. Chinese settlers, mestizo women and the Dutch in VOC Batavia*, Dordrecht & Riverton 1986, s 172—259. I antologin *Struggle and survival in colonial America*, Berkeley CA 1981, har David G Sweet och Gary B Nash samlat en rad fängslande skisser av olika människoöden. Några kommer från etniska minoriteter och illustrerar samtidigt fenomenet social rörlighet, t ex aztekprinsessan Isabel Moctezuma, mulattiskan Beatriz de Padilla, mulåsnedrivaren Miguel Hernández, mulatt och Micaela Angela Carrillo, framgångsrik affärskvinna i 1700-talets Mexico av mestishärkomst.
44. För att bli "assimilado" måste man vara 18 år gammal, kunna portugisiska, ha en ordnad ekonomi, uppvisa intyg på gott uppförande och erlägga en del avgifter. I gengäld slapp man betala "huvudskatt", kunde röra sig fritt och även rösta i sådana val som förekom. 1953 avlöstes systemet av medborgarrätt. Vid den tiden uppgick "assimilados" till 30 000 i Angola (0,8 % av befolkningen), 4 400 i Mocambique (0,08 %). James Duffy, *Portugal in Africa*, Harmondsworth 1962, s 165.
45. Att frågan blivit relevant visas ju inte minst av den historiskt orienterade samhällsforskning kring etnicitet som nu bedrivs i Sverige vid bl a Center for the Study of International Conflicts, Historiska institutionen, Lund; Centrum för multietnisk forskning, Uppsala universitet och vid historiska och sociologiska institutionerna och institutionen för freds- och konfliktsforskning i Göteborg.